

TOMASZ PAWŁUSZKO*

Sieć Badawcza Łukasiewicz – ITECH, Instytut Innowacji i Technologii

ORCID: 0000-0002-5572-3199

Geopolityka popularna i nowe technologie. Czego nas uczą geopolityczne bestsellery?

Popular geopolitis and new technologies? What do geopolitical bestsellers teach us?

CYTOWANIE

Pawłuszko, Tomasz. 2025. „Geopolityka popularna i nowe technologie. Czego uczą nas geopolityczne bestsellery?”. *Studia Krytyczne* 14: 67–88.

ABSTRAKT

W ostatnich dekadach termin „geopolityka” zyskał dużą popularność w wyjaśnianiu zjawisk międzynarodowych. Kwestie geopolityczne stały się ważną dziedziną analityki rynkowej, w tym zwłaszcza analizy ryzyka. Nadal jednak nie jest jasne czym jest owa „analiza geopolityczna” i jaką niesie treść? Co proponują autorzy geopolitycznych bestsellerów? Czym charakteryzuje się ich praca i jakie stosują metody? Jak definiują geopolitykę? W celu odpowiedzi na te pytania autor podjął wysiłek zbadania zawartości wiodących publikacji „geopolitycznych”, przetłumaczonych na język polski w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Autor wyjaśnia, że głównym przedmiotem tak zwanej geopolityki popularnej pozostają przyczyny rywalizacji państw. Nowe książki różnią się jednak treścią i formą, gdyż zwracają uwagę na nowe obszary rywalizacji. Autor bada również słabości popularnego dyskursu. W przedsięwzięciu autor wykorzystał metodykę przeglądu naukowego.

SŁOWA KLUCZOWE

geopolityka popularna, rywalizacja, technologia, strategia

ABSTRACT

In recent decades, the term "geopolitics" has gained considerable popularity in explaining international phenomena. Diplomats, soldiers, journalists, and business consultants write

* Centrum Bezpieczeństwa, Sieć Badawcza Łukasiewicz – ITECH Instytut Innowacji i Technologii, ul. Żelazna 87, 00-879 Warszawa; e-mail: instytut@itech.lukasiewicz.gov.pl

about geopolitics. Geopolitical issues have become an important field of market analysis, especially risk analysis. However, it remains unclear what this "geopolitical analysis" is and what its content is. What do the authors of geopolitical bestsellers propose? What characterizes their work and what methods do they use? How do they define geopolitics? To answer these questions, the author undertook an effort to examine the content of leading "geopolitical" publications translated into Polish over the past dozen or so years. The author explains that the main subject of so-called popular geopolitics remains the state rivalry. However, these books differ in content and form from the old geopolitical classics, drawing attention to new areas of competition (energy, technology, ecology, infrastructure). On the other hand, contemporary authors write about information chaos, which paradoxically leads to the increasing importance of enduring material factors typical of classical geopolitics (geography, military, demography). The author also examines the weaknesses of popular discourse, such as simplifications, hidden assumptions, poor source base, inconsistency, and the writing of publications to support a thesis. In this endeavor, the author utilized the methodology of a scientific review.

KEYWORDS

popular geopolitics, competition, technology, strategy

Wprowadzenie

Powrót geopolityki do debaty publicznej w XXI wieku jest jednym z najciekawszych zjawisk intelektualnych naszej epoki. O geopolityce piszą dziś dziennikarze, dyplomaci, wojskowi, biznesmeni, czy analitycy. Globalizacja przyniosła mnogość opowieści o świecie, a Internet zdemokratyzował debatę publiczną, także w obszarach należących niegdyś do domen specjalistów. Pojawienie się kanałów internetowych i popularnej literatury geopolitycznej, przyswajanej przez miliony odbiorców na całym świecie stanowi duże wyzwanie dla badaczy. Dyskurs nieakademicki nie tylko spopularyzował, ale też uprościł wiele teorii i pojęć. Zaczął też tworzyć wiele własnych kategorii i powiązań między wiedzą zastaną a rzeczywistością.

Zadaniem tego tekstu jest zbadanie dyskursu określanego mianem „geopolityki popularnej”. Termin ten zdefiniował G. Ó Tuathail w latach 90. XX wieku (Ó Tuathail 1999). Jego zdaniem geopolityka popularna służy wyjaśnieniu problemów geopolitycznych z perspektywy popkultury. Popularną formę geopolityki uprawiają media masowe, publicyści i autorzy niezwiązani zawodowo z branżą wiedzy. Niektórzy nazywają ją geopolityką 2.0 lub nawet 3.0 (Macała 2022). Pozostałe formy geopolityki (formalna, praktyczna i strukturalna) rezerwował G. Ó Tuathail dla specjalistów, związanych z instytucjami rządu, wojska, czy nauki. Popularyzacja Internetu nakazuje dziś skorygowanie tego podziału jako zbyt wąskiego. Współcześnie różne rodzaje refleksji przenikają się. Wielu autorów wybiera popularny sposób komunikowania dzięki wykorzystaniu mediów społecznościowych. Łatwość produkcji materiałów audiowizualnych sprawia, że profesorowie, dyplomaci, czy dziennikarze mogą z

łatwością tworzyć uproszczone przekazy na temat geopolityki i pozyskiwać licznych odbiorców dla swoich treści. To właśnie dzięki takim autorom debata na tematy międzynarodowe (wojny, migracje, przemysł, warunki handlu itd.) jest obecnie stałym elementem dyskursu publicznego, także w Polsce.

Twórcy geopolityki krytycznej uważali w latach 90., że współczesna geopolityka powinna zajmować się nie tylko „zmiennymi układami sił na niezmiennym przestrzeni” (Moczulski 2007: 75-76), ale także relacjami władzy i wiedzy. Współczesna refleksja tworzy zatem teorie na temat sieci technologicznych (np. infrastruktura transportowa, cyfrowa i medialna) oraz ich relacji z ludźmi, terytoriami i przestrzeniami (Agnew 1994).

Celem niniejszej pracy jest zbadanie zawartości kilkudziesięciu publikacji z zakresu tzw. geopolityki popularnej i znalezienie odpowiedzi na takie pytania jak: Jakie tematy preferują autorzy geopolitycznych bestsellerów? Czym charakteryzuje się ich praca? Jak definiują geopolitykę? Do analizy wybrano 30 zagranicznych publikacji, a kryterium ich doboru stanowił odniesiony sukces wydawniczy, popularność autorów, odwołania do geopolityki i dostępność dla polskiego czytelnika (zanim prace trafiły na polski rynek odnosiły zwykle sukces na rynkach amerykańskich i europejskich). Uwzględniono zatem zarówno książki popularyzatorskie, jak i akademickie, które wzbudziły debatę publiczną poza akademią. Przyjęte podejście pozwoliło w niewielkim stopniu zreferować zawartość wybranych prac, aby Szanowny Czytelnik mógł ocenić efektywność przyjętych kryteriów. Wybrany przedział czasowy odnosi się do okresu po 2008 roku, a zatem od momentu intensyfikacji dyskusji o schyłku dominacji USA w okresie kryzysu finansowego. W tym czasie miał miejsce również początek rozwoju mediów społecznościowych, obserwowalny wzrost potęgi państw Azji i popularyzacja refleksji geopolitycznej w kręgach nieakademickich.

Metodologia

Jednym z podstawowych zadań każdego naukowca jest śledzenie stanu badań naukowych. Proces ten odbywa się zwykle za pomocą regularnych przeglądów literatury, które obejmują studiowanie publikacji fachowych, takie jak monografie, czasopisma, recenzje, czy raporty z badań (Morawski 2000). W organizacji pracy badawczej istnieje co najmniej kilka technik prowadzenia przeglądu badań naukowych. Ich uproszczone zestawienie prezentuje tabela poniżej.

Tabela 1. Metodyka przeglądu literatury

Typ przeglądu	Specyfika
Przegląd narracyjny	Podsumowanie lub synteza tego, co zostało napisane na określony temat, ale nie dąży do uogólnienia lub skumulowania wiedzy.
Przegląd opisowy	Zidentyfikowanie wzorców i luk w literaturze w odniesieniu do istniejących propozycji, teorii, metodologii lub wyników badań
Przegląd zakresowy	Wstępne rozpoznanie wielkości i zakresu istniejącej

	literatury przedmiotu. Może być przeprowadzony w celu zbadania wyników uzyskanych we wcześniejszych badaniach, aby zweryfikować sensowność przeprowadzenia przeglądu systematycznego
Przegląd systematyczny	Krytyczna ocena i synteza w jednym źródle wszystkich dowodów empirycznych, które spełniają określone kryteria, aby udzielić wyczerpującej odpowiedzi na precyzyjnie sformułowane pytanie badawcze i ułatwić podjęcie decyzji opartych na dowodach
Przegląd „parasolowy”	Ma na celu zestawienie wyników wielu systematycznych przeglądów literatury w kluczowych obszarach, na różnych poziomach, obejmujących różne rodzaje interwencji dla różnych stanów, wyników, problemów, populacji lub skutków ubocznych
Przegląd realistyczny	Przegląd interpretacyjny oparty na teorii. Ma na celu informowanie, wzbogacanie, rozszerzanie lub uzupełnianie konwencjonalnych przeglądów poprzez uwzględnianie różnych wyników w celu ułatwienia podejmowania decyzji politycznych
Przegląd krytyczny	Sformułowanie krytycznej oceny i analizy interpretacyjnej istniejącej literatury przedmiotu na dany temat, zmierzając do ujawnienia mocnych i słabych stron, sprzeczności, kontrowersji, niespójności oraz innych istotnych kwestii w odniesieniu do teorii, hipotez, metod badawczych lub wyników

Źródło: opracowanie na podstawie K. Wach, *Ekonomia międzynarodowa: pojęcie, obszary i metody badawcze*, [w:] *Słownik Społeczny*, tom XIV, *Ekonomia międzynarodowa*, Uniwersytet Ignatianum, Kraków 2025, s. 13-33. <https://doi.org/10.35765/slovníki.500>

Przeglądy pełnią różne funkcje, ale podstawowym ich zadaniem jest aktualizacja stanu wiedzy i rozpoznanie luk badawczych. Podczas studiów nad popularną literaturą geopolityczną korzystałem głównie z podejścia krytycznego, ponieważ najlepiej pasowało do postawionych wyżej pytań badawczych. Geopolityka krytyczna skupia się bowiem na „produkcji wiedzy geopolitycznej”, w tym na rozpoznaniu wizji i obrazów świata, związanych z przestrzenią.

Po postawieniu pytań badawczych, przeprowadzeniu przeglądu i wyodrębnieniu bazy źródłowej przyszedł czas na pogłębioną analizę treści (*close reading*). Jej celem było wskazanie podstawowych pojęć poprzez proces konceptualizacji. Konceptualizacja ma na celu zbadanie znaczenia pojęć poprzez określenie ich kontekstu i sposobu używania (Lewandowski 2024). Konceptualizacja pozwala określić znaczenie pojęcia „geopolityka” w kontekście wybranej dziedziny wiedzy (ocena występowania w literaturze, desygnatów, relacji do innych pojęć i zjawisk). Tworzy to ramy naszej percepcji i pozwala na wykonanie

dalszych działań analitycznych, takich jak operacjonalizacja (przekształcenie terminów w mierzalne zmienne). Niestety, w przypadku literatury popularnej proces operacjonalizacji zwykle nie jest możliwy, ponieważ autorzy często stosują pojęcia w sposób dowolny i nie przyznają im trwałych znaczeń o charakterze teoretycznym. Poniżej publikacje wybrane do analizy.

Tabela 2. Publikacje objęte badaniem.

Data	Publikacja
2008	F. Zakaria, Koniec hegemonii Ameryki
2008	R. Kaplan, Polityka wojowników
2008	R. Kagan, Powrót historii i koniec marzeń
2009	G. Friedman, Następne 100 lat. Prognoza na XXI wiek
2010	D. Moisi, Geopolityka emocji
2011	A. Brunet, J. P. Guichard, Chiny światowym hegemonem?
2012	Z. Brzeziński, Strategiczna wizja
2013	K. Mahbubani, Wielka konwergencja. Azja, Zachód i logika jednego świata
2014	D. Yergin, Wielkie bitwy o światową gospodarkę
2015	T. Marshall, Więźniowie geografii
2016	H. Kissinger, Porządek światowy
2016	P. Khanna, Konektografia. Mapowanie przyszłości cywilizacji globalnej
2017	L. Freedman, Przyszłość wojny
2017	G. Allison, Skazani na wojnę. Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tukidydesa?
2017	R. Latiff, Wojna przyszłości
2018	J. Mearsheimer, Wielkie złudzenie
2018	Kai Fu Lee, Inteligencja sztuczna, rewolucja prawdziwa
2018	P. Frankopan, Nowe jedwabne szlaki. Teraźniejszość i przyszłość świata
2019	R. Spalding, Niewidzialna wojna
2019	P. Khanna, Przyszłość należy do Azji. Globalny porządek w XXI stuleciu
2020	N. Inkster, Wielkie rozstanie
2020	D. Yergin, Nowa mapa. Jak energetyka zmienia geopolitykę
2021	T. Marshall, Potęga geografii
2021	M. Leonard, Wiek niepokoju
2021	E. Colby, Strategia wypierania. Amerykańska obrona w dobie konfliktu mocarstw
2022	C. Miller, Wielka wojna o chipy. Jak USA i Chiny walczą o technologiczną dominację nad światem
2022	P. Zeihan, Koniec świata to dopiero początek. Scenariusz upadku globalizacji
2022	M. Galeotti, Wszystko jest wojną. Jak mocarstwa zrobiły z ciebie broń
2023	R. Kaplan, Tragizm polityki naszych czasów
2024	E. Scheyder, Wojna o minerały. Jak surowce strategiczne decydują o naszej przyszłości energetycznej

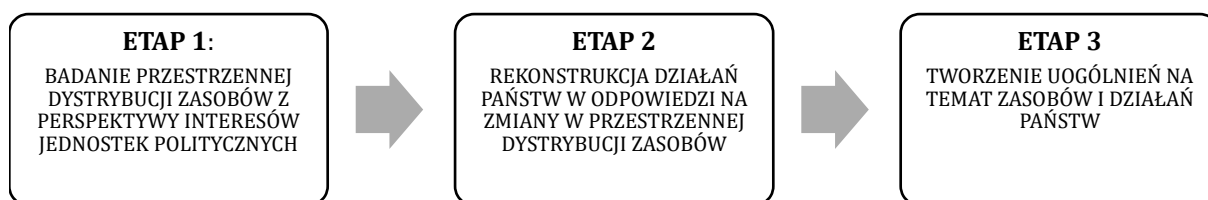
Źródło: opracowanie własne.

Lista popularnych publikacji obejmuje wysokonakładowe prace dziennikarzy, konsultantów, wojskowych, dyplomatów, a także i profesorów i analityków stosunków międzynarodowych, wydane w latach 2008-2024. Styl pisarski autorów i ich cele poznawcze były rozmaite, ale efekt końcowy pozycjonuje ich prace w szeroko pojętym dyskursie geopolitycznym. Prace te były tłumaczone na wiele języków i stosują liczne kategorie geopolityczne, co sprawia, że mogą mieć wpływ na rozumienie geopolityki jako dziedziny wiedzy. W tabeli podano daty wydania oryginału, a nie polskiego tłumaczenia.

Ramy teoretyczne

Na potrzeby badania przyjęto ogólne akademickie rozumienie geopolityki. Geopolityka to dyscyplina wiedzy, która analizuje wpływ czynników geograficznych na państwa. Geopolitycy badają w jaki sposób położenie geograficzne i zasoby naturalne wpływają na politykę państw. Saul Cohen określał studia geopolityczne jako „geografię stosunków międzynarodowych” (Cohen 2014, s. 15-16). Przez kilka dekad głównym wyróżnikiem refleksji geopolitycznej była próba wskazania przestrzennego wymiaru rywalizacji między państwami. Próbując połączyć ogólne pojęcia w jeden schemat procesu wyjaśniania przedstawiono rysunek poniżej.

Rysunek 1. Propozycja rekonstrukcji ogólnych etapów analizy geopolitycznej

Źródło: opracowanie własne (poster na XVI Zjeździe Geopolityków Polskich, 6 grudnia 2024 r.).

Książki i artykuły geopolityczne zawierają nieskończenie wiele przykładów „analizy geopolitycznej”, toteż przedstawiony wyżej wzór jest tylko propozycją, przedłożonym na potrzeby analizy prac z zakresu geopolityki popularnej. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że o ile badacze stosunków międzynarodowych zwracają uwagę na działania państw, o tyle dla geografów większe znaczenie ma to, co S. Cohen nazywał „strukturami geopolitycznymi” (Cohen 2014: 37-40). Chodzi o wzory, kształty, rozmiary i charakterystyki terytoriów, które mogą wpływać na politykę państw. Taka wizja geopolityki może być nazywana „klasyczną” (Kelly 2006). Ponadto, inspiracje koncepcjami socjologicznymi wspomogły rozwój wspomnianej już geopolityki krytycznej, która zajmuje się konstruowanymi przez człowieka przestrzeniami nie-terytorialnymi (media, cyberprzestrzeń) (Agnew 1998).

Podsumowując tę sekcję artykułu, wskazano na podstawowe pojęcia, z którymi może identyfikować się znaczna część eksperckiego środowiska geopolitycznego. Przyjęcie punktu widzenia, opartego na dorobku teoretycznym klasyków współczesnej geopolityki pozwala na przejście do analizy publikacji z zakresu tzw. geopolityki popularnej, co będzie przedmiotem rozważań w kolejnej sekcji.

Publikacje z lat 2007–2014

Początek XXI wieku doprowadził do umasowienia Internetu w krajach rozwiniętych i popularyzacji w krajach rozwijających się. Wojny w Afganistanie i Iraku, postępy integracji europejskiej oraz zauważalny wzrost potęgi Chin były głównymi procesami geopolitycznymi w tym czasie. Rozwój środków komunikacji zwiększył zapotrzebowanie na wiedzę z zakresu

polityki i gospodarki światowej. Oprócz publikacji specjalistycznych i wspomnień decydentów upowszechniły się popularne i nieakademiczne opisy wydarzeń i procesów międzynarodowych. O ile na przełomie tysiącleci istotne zainteresowanie budziły konsekwencje globalizacji, o tyle niepowodzenia interwencji państw zachodnich na Bliskim Wschodzie wzbudziły niepokój wśród amerykańskiej opinii publicznej.

Fareed Zakaria w swojej książce omówił sukcesy naukowego myślenia oraz pozytywne konsekwencje globalizacji. W latach 1990-2007 gospodarka globalna urosła z 22,8 bln USD do 53,3 bln USD. W okresie 2000-2007 wzrost dochodu na mieszkańca Ziemi wyniósł 3,2% i był to najszybszy wzrost w historii. Zakaria dostrzegł jako jeden z pierwszych wzrost potęgi Azji. Indie sprzeciwiły się USA w Doha, Rosja zaatakowała Gruzję, a Chiny zorganizowały prestiżową olimpiadę. Dziesięć lat wcześniej takie wydarzenia byłyby to nie do wyobrażenia (Zakaria 2009: 17-29).

Zakaria wykazywał, że kluczowe dla rozwoju państw okazały się innowacje i przełomy technologiczne. Przykładem dla Zakarii są Stany Zjednoczone, czyli kraj, który przez ostatnie 125 lat kraj był zamieszany przez 5% ludności świata, ale wytwarzał 20-30% światowej produkcji. Sednem argumentu Zakarii jest pokazanie, że nadchodzi schyłek świata amerykańskiego. Porównuje on spadek amerykańskiego PKB do upadku imperium brytyjskiego na przełomie XIX i XX wieku. Porównuje on wojnę iracką z 2003 roku do wojny burskiej. Dostrzegł, że w 1870 roku Wielka Brytania wytwarzała ponad 30% PKB świata. Brytyjczycy wzorem XVI wiecznych Hiszpanów przestali kształcić specjalistów i inżynierów, ale zaczęli kupować wiejskie rezydencje i konie. Refeudalizacja elit Wielkiej Brytanii postępowała gdy rywale zaczęli rozwijać nowe gałęzie przemysłu. Bez przewagi technologicznej Londyn nie był już w stanie rywalizować z niemal dwukrotnie ludniejszymi Niemcami i Stanami Zjednoczonymi.

Rozwiązanie dla USA, jakie proponuje Zakaria, jest następujące. Aby uniknąć upadku globalnego przywództwa USA powinny promować multilateralizm i kreować porządek, który będzie trudny do obalenia, ale do którego jest się łatwo przyłączyć. Namawia też elity amerykańskie do wybrania nowej specjalizacji USA w systemie. Miałoby nią być zapewnianie pokoju na świecie. Zapotrzebowanie na amerykańską potęgę militarną i gospodarczą nadal będzie znaczące.

Inne prace powstałe w tamtym okresie dotyczą kondycji amerykańskiego przywództwa w kontekście ideologicznym. Przykładem takiej refleksji są książki Roberta Kaplana (Kaplan, 2009), który wskazuje na konieczność powrotu do antycznych wartości. Kaplan ostrzega, że wzrost znaczenia populizmu, emocji i przemocy nie powinien zdominować racjonalnej refleksji nad polityką, która powinna być oparta na interesach i dbałości o dobro publiczne. Zwraca również uwagę, że współcześni przywódcy niechętnie to dostrzegają, co może prowadzić do tragedii, takich jak wojny (Kaplan 2023).

Do zbliżonych wniosków doszedł Robert Kagan wskazując, że kantowskie sny o wiecznym pokoju okazały się złudne (Kagan 2009). Narody bowiem nie są nigdy usatysfakcjonowane tym, co mają. Pragnienia stają się ambicjami, a te celami. Kagan zwrócił uwagę na wzrost potęgi i technologicznej niezależności państw, określanych później jako BRIC

i zaproponował liderom Zachodu swoisty „koncert demokracji” przeciwko powstającym w Azji reżimom autorytarnym. Do retoryki Kagana nawiąże kilkanaście lat później prezydent Joe Biden. Kagan wierzył również, że liberalizacja, demokratyzacja i propagowanie praw człowieka na innych kontynentach spowoduje erozję legitymizacji władzy w państwach autorytarnych i przyczyni się do podtrzymania hegemonii Zachodu.

Podobne koncepcje rozważał francuski politolog Dominique Moisi w pracy „Geopolityka emocji” (Moisi 2012). Moisi stwierdza, że emocje zawsze były pierwszoplanowym czynnikiem w polityce (narodowe, religijne, ideologiczne, osobiste). Moisi podkreśla zwłaszcza znaczenie strachu, nadziei i upokorzenia, ponieważ są to emocje związane z wiarą w siebie, co jest kluczowe dla postrzegania narodów, społeczeństw i radzenia sobie z wyzwaniami. Moisi dostrzegał, że demokracja i sukces gospodarczy przestają budzić dobre emocje, zwłaszcza, że koncepcje te stały się elementem amerykańskiej ekspansji geopolitycznej. Intuicje Francuza okazały się słuszne. Rzeczywiście od około 2010 roku trwa regres procesów demokratyzacji, a liczba konfliktów na świecie rośnie, osiągając najwyższą intensywność od 1946 roku. Wiek XX był wiekiem Ameryki i wiekiem ideologii, wiek XXI będzie „wiekiem Azji” i „wiekiem tożsamości”. Zdaniem Moisi w epoce globalizacji relacje z Innym stają się bardziej fundamentalne niż kiedykolwiek przedtem. W XVII i XVIII wieku Inni budzili w Europie zaciekawienie, po rewolucji transportowej stali się elementem przedsięwzięć gospodarczych i militarnych Europejczyków. W XX wieku Inny powoli staje się kimś, kto zmusza nas do zastanowienia się nad tożsamością. W XXI wieku Inny może być kimś, kto dominuje. Próbując zaproponować narzędzie do rozpoznania powyższych procesów Moisi proponuje tzw. „kartografię emocji”, która polega na łączeniu różnych przekazów kultury jako „wskaźników” emocji.

Innym przykładem refleksji o profilu geopolitycznym są prace George’a Friedmana (Friedman 2022). Friedmanowska wizja geopolityki zawiera się w sformułowaniu, że „Geopolityka odnosi pojęcie niewidzialnej ręki do zachowania narodów i innych aktorów na scenie międzynarodowej”. Friedman wskazał na ogromne zmiany na politycznej mapie świata przedstawiając stan granic w latach 1900 (świat kontrolowany przez Wielką Brytanię), 1920 (upadek imperiów, klęska Niemiec), 1940 (kolejna wojna, Niemcy kontrolują większość Europy), 1960 (Niemcy pokonane już w 1945, potęgami globalnymi są USA i ZSRR, trwa dekolonizacja), 1980 (USA pokonane w Wietnamie i współpracują z ChRL) i 2000 (ZSRR zniknął z mapy, dominacja USA). Friedman podkreśla geopolityczne znaczenie handlu oceanicznego i ostrzega, że inne państwa będą tworzyć koalicje, aby pozbawić USA globalnej dominacji. Dlatego autor ten radził Stanom Zjednoczonym podtrzymanie panowania na oceanach oraz nie dopuszczenie do pojawienia się konkurencyjnych potęg na innych kontynentach. Wskazał, że Rosja ma słabe perspektywy demograficzne, a Chiny są geograficznie odizolowane, co uniemożliwi tym państwom trwałe przemodelowanie ładu globalnego. Uważał, że szanse rozwoju mają państwa położone na szlakach komunikacyjnych, takie jak Japonia, Turcja i Polska.

Friedman uważa, że państwa są racjonalne, ale funkcjonują w świecie ograniczonych zasobów. Ekonomia wydaje się jednak niewystarczająca dla zrozumienia geopolityki,

ponieważ należy uwzględnić kwestie lojalności, tożsamości i wojny, na które ekonomia nie posiada dobrych odpowiedzi. Friedman wskazuje, że w czasie zimnej wojny ZSRR nie mógł powstrzymać rozwoju potęgi USA, ale USA dzięki flocie mogły łatwo kontrolować rozwój handlu oraz powstrzymać ekspansję ZSRR (Friedman 2022: 41-53). Kolejnymi atutami USA były demografia, technologia i przedsiębiorczość. Zdaniem tego autora USA powinny wspierać państwa sojusznicze poprzez transfer technologii militarnych, co doprowadzi do osłabienia rywali USA w Europie i w Azji.

W 2011 roku alarmującą książkę na temat wzrostu potęgi Chin napisali francuscy ekonomiści Antoine Brunet i Jean-Paul Guichard (Brunet, Guichard 2011). Autorzy ci uważają, że obecne myślenie geopolityczne osadzone jest w doktrynie merkantylnizmu, która zakłada, że kraje powinny się specjalizować w dobrach przynoszących więcej wartości, a następnie kumulować bogactwo. Państwo powinno również zapewnić sobie marynarkę wojenną dla ochrony handlu oraz przeznaczać pozyskane złoto na edukację kadr i uzyskanie przewagi technologicznej. Francuzi dostrzegli, że w 2010 roku Chiny eksportowały już komputery i superszybkie pociągi, a wkrótce będą eksportować samochody, samoloty, centrale atomowe, jak i sprzęt do badania przestrzeni kosmicznej.

Zdaniem autorów geopolityczne cele Chin są następujące. Dla obalenia hegemonii USA konieczny jest „totalitarny kapitalizm”, który przewyższy swą efektywnością zarówno „totalitarny kolektywizm” ZSRR, jak i „kapitalizm demokratyczny” z Japonii. Kluczowe narzędzie rywalizacji to stopniowa i długotrwała wojna gospodarcza. Celem jest zdobycie rosnącej części światowego rynku towarów, co osłabi USA i ich sojuszników. Chiny będą starały się podkopać kluczowe waluty Zachodu, aby nie powtórzyła się sytuacja, w której USA dzięki sile dolara wpłynął na producentów ropy, aby obniżyli zyski ZSRR. Francuscy autorzy podkreślają, że obecnie promowany model handlu z Chinami jest rujnujący dla Zachodu, a jego kontynuacja przyspieszy deindustrializację, co prowadzi do bezrobocia.

Perspektywy amerykańskiej strategii wobec Chin zarysował w swojej ostatniej książce Zbigniew Brzeziński (Brzeziński 2013). Autor ten zauważył, że bez stabilności geopolitycznej utrudnione będzie przezwyciężenie problemów takich jak zmiany klimatu, głód, nierówności itp. Brzeziński zastanawiał się, dlaczego spada atrakcyjność Ameryki, jak Ameryka zmarnowała pokojowe zakończenie zimnej wojny i jaka reorientacja geopolityczna jest konieczna, aby odnowić globalną rolę Ameryki?

Brzeziński pisał, że po 2025 roku USA powinny zredefiniować swoje cele geopolityczne i doprowadzić do silnego sojuszu „arktycznego” między USA, Europą, Rosją i Turcją oraz wspierać sojusz azjatyckich demokracji. W kolejnych rozdziałach analizuje atuty i słabości amerykańskiej potęgi. Do tych pierwszych zalicza siłę ekonomiczną, potencjał innowacji, demografię, mobilizację, atrakcyjność demokracji, czy bazę geograficzną. Do tych drugich zalicza zadłużenie, niestabilny system finansowy, rosnącą nierówność, niszczącą infrastrukturę oraz słabe wykształcenie ludności. Finalnie uznaje, że kluczowe dla ładu globalnego będą pokojowe relacje USA z Chinami.

Brzeziński uważał, że świat bez amerykańskiego zaangażowania byłby światem chaosu. Jego zdaniem sworznie geopolityczne lub „państwa geopolitycznie istotne” to Gruzja,

Tajwan, Korea Południowa, Białoruś, Ukraina, Afganistan, Pakistan i Izrael. Jeśli USA zakończą swoje zaangażowanie w tych miejscach, wówczas system międzynarodowy stanie się pełny konfliktów. Zapowiedzi Brzezińskiego w sporej mierze sprawdzają się.

Na gospodarcze konsekwencje ładu międzynarodowego w początku XXI wieku zwracali uwagę również tacy autorzy, jak K. Machbubani (2013), czy D. Yergin (2014). O ile Yergin opisywał rywalizację mocarstw w XX wieku, o tyle Machbubani interesująco wyjaśniał proces „doganiania” Zachodu przez państwa azjatyckie. Autorzy ci dostrzegali zarówno nierówności, jak i rywalizację gospodarczą ostatnich dekad, ale wyrażali również nadzieje, że globalizacja doprowadzi do powołania instytucji podtrzymujących pokój.

W omawianym okresie geopolityka stopniowo powraca do debaty publicznej, choć kategorie geopolityczne nie są jeszcze otwarcie eksponowane. Ich rola rośnie w kontekście kryzysu liberalizmu, kapitalizmu i amerykańskiego przywództwa.

Publikacje z lat 2014–2019

W kolejnym okresie dostrzegalny jest wzrost znaczenia geopolityki w obiegu popularnym. Prace na ten temat zaczynają publikować kolejni dziennikarze i publicyści. Dobrym przykładem sukcesu wydawniczego autora piszącego o geopolityce są prace Tima Marshalla, takie jak „Więźniowie geografii” i „Potęga geografii”. Marshall pisze: „Geopolityka zajmuje się analizowaniem stosunków międzynarodowych przez pryzmat czynników geograficznych” (Marshall 2017: 12). Dziennikarz pisze o tym, jak ukształtowanie terenu wpływało na decyzje polityczne w różnych regionach świata: „Geografia ma kluczowy wpływ na to, co ludzkość może, a czego nie może. Owszem, politycy są ważni, ale geografia jest ważniejsza.” (Marshall 2021: 22). Do dziesiątek przykładów zalicza spostrzeżenia, że np. Chiny i Indie są oddzielone przez Himalaje i dlatego nie prowadziły wojen; Rosja nie ma dostępu do portu ciepłowodnego i dlatego jest omijana przez handel; bardzo trudno najechać Iran, który jest „strzeżony” przez góry, bagna i morze. Uważa również, że Europa i USA mogły się rozwijać gospodarczo dzięki spławnym rzekom, co z kolei stanowiło przeszkodę w Afryce.

Pod względem retorycznym prace Marshalla są promocją geopolitycznego sposobu myślenia. Z drugiej jednak strony zawierają mnóstwo błędów, jeśli chodzi o wydarzenia i argumenty. Do przykładów należą stwierdzenia, że „geografia Rosji jest dziełem Boga”, Putin nie miał wyboru i „musiał” najechać Krym aby chronić ludność przed ukrainizacją (sic!), z kolei najechanie mniejszej Łotwy i Estonii byłoby już „nadmiernym rozszerzeniem” Rosji. Marshall uważa ponadto, że „Polacy przekroczyli Nizinę Środkowoeuropejską” dopiero w 1605 roku, a wcześniej „w XIII wieku” załazek państwa rosyjskiego „przesiedlił się do Moskwy”. Autor twierdzi, że Katarzyna Wielka odbiła tereny Ukrainy z rąk Turków. Marshall pisze również, że „ludzie do Ameryki przybyli z Rosji”. Sugeruje także, że Arabia Saudyjska posiada broń atomową. Tego typu opinii jest w książkach Marshalla dużo. Autor nie stosuje przypisów, ani zewnętrznych źródeł wiedzy. Dlatego, pomimo przystępnego stylu, jego pracy nie można polecić jako fachowego źródła.

Dużym wydarzeniem w połowie drugiej dekady XXI wieku była publikacja eseju pt. „Porządek światowy” pióra Henry’ego Kissingera (Kissinger 2016). Książka dotyczy zasad układu sił w stosunkach międzynarodowych. Autor deklaruje się jako przedstawiciel realizmu politycznego i skupia się bardziej na władzy niż na geografii. Praca Kissingera omawia historię ładu westfalskiego, opartego na państwach europejskich, a następnie potęgze USA. Współczesna aktywność międzynarodowa USA „tłumaczona” jest w sposób naiwny: idealizmem, uniwersalizmem i optymistycznym dążeniem do poprawy losu ludzi.

Zakończenie rywalizacji zimnowojennej i proces przesuwania się centrów polityki i gospodarki światowej w stronę Azji rodzi obecnie potrzebę refleksji nad dalszą przydatnością koncepcji westfalskich. Kissinger zauważał jednak, że obok potencjału militarnego i przemysłowego na znaczeniu zyskał potencjał naukowy i ideowy. Kissinger niemal całkowicie pomija za to gospodarcze i społeczne czynniki rozwoju. Skupia się głównie na politycznej aktywności niektórych mocarstw, tworzących ramy współczesnego porządku międzynarodowego. Pozwala to na przejrzystość eseju, ale i powoduje, że wnioski autora pozostają ogólne i niepoparte danymi zewnętrznymi.

Kompletnie odmiennym sposobem pisania o sprawach międzynarodowych charakteryzują się prace Paraga Khanny, autora książek pt. „Konektografia” (Khanna 2022) i „Przyszłość należy do Azji” (Khanna 2020). Autor również jest dziennikarzem i chętniej korzysta ze swoich przemyśleń niż z wiedzy zastanej. Khanna stawia interesujące tezy związane z wpływem infrastruktury krytycznej i transportowej na geopolitykę. Jego zdaniem geografia przestała być „przeznaczeniem”. Przeznaczeniem ma być za to „konektywność”, która oznacza współzależność wynikającą z wzajemnych powiązań.

We wstępie do książki Khanna uważa, że geografia i infrastruktura funkcjonalna mówią dziś o geopolityce więcej niż granice polityczne. Świat oparty jest na łańcuchach dostaw, które dostarczają nam jedzenia, informacji, zasobów i rozrywki. Obecnie 40% PKB zależy od międzynarodowego przepływu dóbr, usług i kapitału (Khanna 2022: 16-58). Infrastruktura tworzy „układ nerwowy” nowego ponad-państwowego świata. Wedle prognozy Khanny nowy porządek światowy będzie miał charakter „cywilizacji sieciowej”, a mapa „konektywnych korytarzy” stanie się ważniejsza niż mapa polityczna. W związku z tym zmienia się role instytucji władzy. Miasta będą ważniejsze niż państwa, a dostęp do łańcuchów dostaw będzie znaczył więcej niż liczne wojsko.

Procesy, które mają towarzyszyć nowemu ładowi to urbanizacja, decentralizacja władzy i agregacja zasobów. Rozwój internetu wzmacnia „konektywność cyfrową” i pozwala budować nowe wspólnoty polityczne. Zdaniem Khanny również konflikty przyszłości będą dotyczyć konektywności. Ich obszarami będą globalne łańcuchy dostaw, rynki energetyczne, produkcja przemysłowa, przepływy finansów, technologii, wiedzy i talentów. Khanna uważa, że „mapy aktualizują się w czasie rzeczywistym”, toteż ważne stanie się projektowanie scenariuszy, które pozwalają zrozumieć wspomniane procesy. Zdaniem tego autora geoeconomia staje się „bardziej subtelnym” polem bitwy niż geopolityka (Khanna 2022: 72-75).

W kolejnej książce Khanna potwierdza, że punkt ciężkości globalnych łańcuchów dostaw przesunęła się do Azji, gdzie znajdują się największe i najludniejsze państwa świata (Khanna 2020). Dostrzega, że XIX wiek był okresem europeizacji (gospodarka, administracja, liberalizm, oświecenie); XX wiek to czas amerykańizacji (demokratyzacja, instytucje multilateralne, kapitalizm, inwestycje), a XXI wiek może być wiekiem azjatyizacji (neomerkantylizm, technokracja, sztuczna inteligencja). Khanna twierdzi, że w Azji nie będzie hegemonia, ponieważ na drodze ekspansji każdego z dużych państw azjatyckich stoją liczne bariery geograficzne. Uważa, że będzie można je pokonać tylko poprzez współpracę infrastrukturalną. Nie pomija jednak problemów o charakterze geopolitycznym, z jakimi borykają się azjatyccy decydenci, a są nimi brak surowców, energii i poważne skażenie środowiska. W pracach Khanny obecne są liczne skróty myślowe. Od połowy publikacji wywód staje się chaotyczny, zaczynają dominować „zmieszane” wątki, takie jak personalia, filmy, czy sport. Autor często prezentuje zjawiska incydentalne jako symbole szerokich procesów („pociągi wożą tłumy Europejczyków z Budapesztu do Teheranu na długie wycieczki”) (Khanna 2020: 261).

Liczne popularne prace o zmianach porządku geopolitycznego publikowali w poprzedniej dekadzie również autorzy związani z obronnością, tacy jak Lawrence Freedman (2018), Robert Spalding (2019), czy Robert Latiff (2018). Zwracają oni uwagę na wzrost znaczenia technologii na polu walki. Współczesne wojny charakteryzują się mniejszą liczbą ofiar niż tragedie XX wieku. Rośnie za to znaczenie ekspertów, nowych broni oraz zdolności państw do wykorzystywania nowych technologii do uzyskiwania przewagi. Rynki technologii, innowacji oraz cyberprzestrzeni już stały się kolejną domeną rywalizacji wojskowej, co sprawia, że stają się kluczową przestrzenią geopolityczną. O ile jednak prace Freedmana, czy Latiffa opierają się na publicystyce (brak rzetelnej pracy źródłowej, ogólne opinie o przyszłości wojen, cytowanie publicystów prasowych), o tyle prace Spaldinga splatają powyższą tematykę z tematem rywalizacji amerykańsko-chińskiej. Zdaniem tego ostatniego elity USA uwierzyły w naiwny liberalny optymizm, że kapitalistyczny sukces gospodarczy prowadzi do „roztopienia” totalitaryzmu. Tymczasem Chiny przystosowały zachodnie instytucje do swego modelu rozwoju.

Spalding poświęca kilkaset stron, aby omówić przykłady budowania przewagi Chin w rywalizacji międzynarodowej. W jaki sposób Chińczycy budują przewagę? Pozyskują technologie i nie płacą za ich rozwój. Infiltrują korporacje i personel naukowy. Chińczycy mają również nie przestrzegać praktyk księgowych, stosować dumpingowe ceny i zalewać rynek tanimi produktami. Wszystko to może doprowadzić do konfrontacji między USA i Chinami. Głównym osiągnięciem gen. Spaldinga, rozwijanym zresztą również w późniejszej pracy „Wojna bez zasad” jest wyliczenie nowych sposobów rywalizacji państw (Spalding 2022), na przykład o wojnie psychologicznej, medialnej, sieciowej, technologicznej, kulturowej, czy opartej na zasobach.

Książkę, która jest poświęcona zapobiegnięciu potencjalnej wojnie amerykańsko-chińskiej, napisał politolog Graham Allison (Allison 2018). Po przeanalizowaniu kilkunastu historycznych przypadków wojen między mocarstwami Allison wskazał, że III wojnie

światowej mogą zapobiec: silne sojusze i instytucje międzynarodowe, ocena korzyści, podobieństwa kulturowe, czy współzależność ekonomiczna, które „podnoszą koszty” wojny. Allison w niewielkim stopniu angażuje się w rozważania geopolityczne, ale podkreśla liczne możliwości rozwiązywania sporów międzynarodowych przez państwa, niezależnie od warunków geograficznych. Dla opisanie tematu wykorzystał Allison popularną metaforę „pułapki Tukidydesa”, która dobrze się przyjęła w globalnej debacie.

Na ryzyko globalnej konfrontacji wskazuje w swoich książkach również John Mearsheimer (Mearsheimer 2021). Autor ten świadomie wykorzystuje kategorie geopolityczne, ukazując pożytki z rozwoju wojsk lądowych, które pozwalają na projekcję siły poprzez ekspansję lądową. Politolog ten uważa, że o ile w polityce wewnętrznej państw zachodnich liberalizm stał się ideologią prowadzącą do sukcesów, o tyle w polityce międzynarodowej używanie liberalizmu prowadzi do tragedii, gdyż nie jest on w stanie pokonać nacjonalizmu. Mearsheimer twierdzi, że świat jest podzielony na państwa narodowe, a naród jest dla ludzi nadal głębszym punktem odniesienia niż firma, partia, czy klasa społeczna. To działania państw zapewniają ludziom realne możliwości przetrwania na danym terytorium, a także socjalizację, edukację, wspólne mity, kulturę i idee polityczne. Dlatego przekonania liberałów o szansach na demokratyzację i uzyskanie pokojowego świata poprzez dominację USA uważa Mearsheimer za naiwne „liberalne złudzenie”. Liberalizm nie może być skuteczny, ponieważ liberalna koncepcja państwa jako „nocnego stróża”, zapewniającego bezpieczeństwo i respektowanie reguł, nie sprawdzi się w warunkach anarchii międzynarodowej. Ponadto, rozmiar planety uniemożliwia dominację jednego państwa. Stany Zjednoczone próbowały być „globalnym policjantem”, ale proces ten zdaniem Mearsheimera nie przyniósł korzystnych efektów, lecz kolejne wojny i stopniową utratę pozycji supermocarstwa.

Książka Mearsheimera to zaawansowana rozprawa o bogatym materiale źródłowym, która zyskała globalny rozgłos. Mearsheimer jest obecnie jednym z najpopularniejszych badaczy spraw międzynarodowych. Polemika z koncepcjami politologa z Chicago wymagałaby osobnego opracowania. Wkładem Mearsheimera we współczesne rozumienie geopolityki jest m. in. wskazanie na dominującą rolę czynników materialnych w procesie budowania potęgi państw. Modyfikowanie starych wzorów poprzez oderwanie od realiów (terytorium, zasoby, ludność, zdolność mobilizacji wojskowej) koncepcje idealistyczne kończy się jego zdaniem niekorzystnymi rezultatami.

Koniec drugiej dekady XXI wieku obfitował również w publikacje poświęcone wpływom nowych technologii na tradycyjną rywalizację państw. Kai Fu Lee napisał interesującą pracę na temat rozwoju sztucznej inteligencji, której geopolityczne znaczenie porównuje do elektryfikacji (Lee 2019). Elektryfikacja wymagała do rozwoju powstania kilku innych elementów: paliw kopalnych, firm, inżynierów i przychylnych rządów, które godziły się zbudować infrastrukturę. Rozwój AI wymaga spełnienia podobnych wymogów. Niezbędne są dane, ambitne firmy, specjaliści oraz środowiska polityczne przychylne nowej technologii. Lee zauważa, że w ostatnich latach Chiny uzyskały przewagę nad USA w zakresie firm, ilości danych i poparciu władz. Autor ten uważa, że mamy za sobą liczne etapy rozwoju AI

(internetowa, biznesowe, percepcyjna i autonomiczna). Wnioskiem z lektury tej książki jest przekonanie, iż rozwój nowych technologii może wywołać nowe podziały geopolityczne. Wiele państw w Azji jest obecnie zwolennikami globalizacji, ponieważ dotarły do nich „korzyści późnego startu”. Sztuczna inteligencja przyspieszy wiele procesów gospodarczych, co stanie się ogromnym wyzwaniem dla dominujących dotąd w światowej gospodarce państw zachodnich.

Inną pracą z tego okresu jest książka historyka Petera Frankopana na temat sukcesu chińskiej inicjatywy Jednego Pasa i Jednej Drogi (Frankopan 2021). Autor znakomitej monografii historycznej na temat historii szlaków handlowych w dawnej Azji (Frankopan 2018) nie poradził sobie jednak ze źródłami z epoki współczesnej. Jego książka jest w zasadzie bezkrytyczną reklamą chińskich sukcesów.

Publikacje z tego okresu starają się połączyć kwestię analizy geopolitycznej z nowymi trendami technologicznymi. Ma to miejsce poprzez identyfikację nowych zasobów, powiązanie ich z przestrzenią, a następnie ze strategiami państw. Autorzy wskazują na sposoby budowania przez państwa przewag opartych na infrastrukturze, cyberprzestrzeni, czy sztucznej inteligencji. Wszystkie te sfery powiązane są ze światem fizycznym, ponieważ posiadają dysponentów, lokalizacje i wymagają komunikacji analogicznej do tradycyjnych zasobów, takich jak energia, czy metale. Pozwala to również powiązać geopolitykę z tematami dotąd niepolitycznymi i pozamilitarnymi, który to trend zostanie uwytłumiony w kolejnych latach.

Publikacje z lat 2020–2024

Okres przed pandemią COVID-19 zapoczątkował szerszą debatę nad rywalizacją USA i Chin oraz jej konsekwencjami dla świata. Po niedługiej „wojnie handlowej” prezydenta Trumpa z Chinami oraz po wybuchu pandemii, debata stała się jeszcze bardziej intensywna. Podziały geopolityczne na świecie stały się jeszcze bardziej wyraźne po eskalacji wojny rosyjsko-ukraińskiej w 2022 roku.

Jedną z najbardziej interesujących prac o relacjach amerykańsko-chińskich okazała się książka brytyjskiego urzędnika Nigela Inkstera pt. *Wielkie rozstanie*. Autor uważa, że rozejście się dróg obu mocarstw jest „największym wydarzeniem geopolitycznym XXI wieku” (Inkster 2022). Podobnie jak Zakaria, Inkster uważa, że Zachód wygrał nowożytną rywalizację z Chinami dzięki wykorzystaniu rozwoju nauki. Zachód powiązał liberalizm, własność i innowacje, co w Chinach nie mogło mieć miejsca, bo paternalistyczny system władzy nie nagradzał za to. Inkster ukazuje początek przemysłów cyfrowych w Chinach w latach 90. XX wieku. W kolejnych rozdziałach autor śledzi historię chińskich big-techów.

Kluczowy dla książki rozdział 12 wyjaśnia tytułowe „wielkie rozstanie”. Główną tezę autora jest stwierdzenie, że USA i Chiny starają się uniezależnić od siebie nawzajem. Inkster pisze, że w 2020 roku państwa Sojuszu Pięciorga Oczu były zależne od importu z Chin w 831 kategoriach produktów. Lektura książki Inkstera kończy się niedosytem. Książka zdominowana jest przez historie z chińskiej przeszłości, a tytułowymi relacjom z USA

poświęcono tylko 50 stron. Niewiele jest też źródeł. Książka napisana jest jednak wartkim stylem i zdradza praktyczną znajomość branży wysokich technologii.

Daniel Yergin jest uznanym dziennikarzem ekonomicznym, piszącym od lat o zmianach w globalnej energetyce. W książce „Nowa mapa. Jak energetyka zmienia geopolitykę” Yergin omawia „mapy” Ameryki, Rosji, Chin i Bliskiego Wschodu, wyjaśniając historię zaopatrzenia tych państw w energię (Yergin 2021). We wprowadzeniu autor twierdzi, że zamierza ukazać „nakładanie się na siebie dwóch map” – jedna to mapa geopolityczna, a druga to mapa światowej energii. Kluczem do zmian są przeobrażenia globalnych „przepływów energetycznych”, wywołane przez rewolucję energetyczną w USA. Yergin klarownie wyjaśnia, że amerykańskie zasoby surowców energetycznych pomogły wygrać aliancom dwie wojny światowe. Następnie od 1948 aż do XXI wieku USA były importerem energii. Autor omawia też tzw. erę państw BRIC, czyli okres 2003-2013, w którym gospodarka Chin wzrosła dwuipółkrotnie, a indyjskie dwukrotnie. W tym samym czasie gospodarka światowa urosła tylko o 30%. Odkrycie nowych złóż w USA i Kanadzie i nowe technologie ich wydobywania pozwoliły jednak na osłabienie państw BRIC i dywersyfikację europejskiego rynku energii. Energia jądrowa i LNG zaczęły wypierać z rynku paliwa z Bliskiego Wschodu.

W kolejnych częściach książki Yergin zaczyna pisać o rzeczach nie związanych z energią i płynność wywozu zdecydowanie spada. Autor pisze o sieci 5G, szlakach handlowych, autach elektrycznych, konferencjach klimatycznych, taksonomiach Unii Europejskiej, panelach fotowoltanicznych, czy Indiach. Rozproszenie tematyczne, swobodny styl autora i braki źródłowe sprawiają, że książka rozrasta się do kilkuset stron.

Po wybuchu kolejnych kryzysów na przełomie drugiej i trzeciej dekady XXI wieku optymistyczne zapowiedzi Paraga Khanny na temat konektywności zostały w interesujący sposób zniuansowane przez książkę Marka Leonarda (Leonard 2022). O ile Khanna uważał, że nową erę geopolityki wyznacza współpraca i konektywność, o tyle Leonard uważa, że współzależność może stanowić przyczynę napięć. Jego zdaniem kraje „toczą konflikty, manipulując wzajemnymi połączeniami”. Leonard nazywa je „konfliktami konektywnymi” i dochodzi do wniosku, że gęstsza sieć powiązań nie przekłada się na wzajemne zrozumienie i budowanie wspólnoty politycznej. Konektywność daje sposobność do artykułacji interesów, co może prowokować konflikty. Konektywność może w rezultacie zmienić równowagę sił, co doprowadzi do napięć geopolitycznych. Nowe pole bitwy globalnej wojny stanowi (1) ekonomia (łańcuchy dostaw, waluty, systemy finansowe, surowce, energia), (2) „fizyczna infrastruktura globalizacji” (przepływ energii i danych) i (3) świat technologii. Uniknięcie przyszłych wojen o te zasoby wymaga „rozbrojenia konektywności”.

Aby przeciwdziałać negatywnym konsekwencjom konektywności Leonard kreśli nowy globalny podział ról w zakresie zarządzania technologiami. Uważa, że potrzebny jest sieciowy model systemu międzynarodowego. Przez stulecia dominowały hierarchiczne systemy władzy, a sieci nie miały technologii, aby im przeciwdziałać. Dziś sytuacja zmieniała się diametralnie. O wszystkim decydują węzły, połączenia i dostęp. Narysowany z rozmachem plan kontroli świata przez mocarstwa wydaje się jednak zbyt idealistyczny.

Interesującą książką o militarnym wymiarze współczesnej geopolityki jest praca E. Colby'ego (Colby 2023). Colby wskazuje, że jego książka dotyczy rozwoju amerykańskiej strategii obronnej. Autor opiera rozważania na założeniu, że bezpieczeństwo jest podstawą wszystkich interesów państwa (Colby 2023: 24-26). E. Colby zwraca uwagę na PKB poszczególnych regionów oraz zdolność przekształcenia potęgi gospodarczej w potencjał militarny. Azja jest dla USA regionem najważniejszym, gdyż posiada około 40% światowego PKB. Druga jest Europa, która posiada około 25% światowego PKB. Ważnym regionem jest też Zatoka Perska, która posiada jedynie 5% światowego PKB, ale dysponuje około 40% zasobów ropy i gazu (Colby 2023: 29-45). Reszta świata określana jest jako mniej ważna, ponieważ nie posiada wyraźnej siły gospodarczej, ani militarnej. Autor wskazuje, że budowanie hegemonii trwa wiele dekad, a głównymi metodami jej budowania może być: tworzenie bloków państw w celu rozwinięcia siły gospodarczej, usuwanie zagrożeń dla własnej dominacji oraz tworzenie międzynarodowych systemów współpracy gospodarczej.

Istotnym zagadnieniem poruszonym w książce jest problem „regionalnej wojny systemowej”, która w przypadku konfliktu o Tajwan mogłaby przynieść schyłek amerykańskiej dominacji. Dlatego E. Colby proponuje amerykańskim decydom utworzenie „koalicji antyhegemonicznej”, która powstrzyma Chiny przed ekspansją w Azji Wschodniej. Do takiej koalicji włącza Indie, Japonię, Koreę, Tajwan i Filipiny. Zgodnie z myśleniem realistycznym próby dokonania zmian ustroju politycznego Chin wydają się poza zasięgiem amerykańskiej strategii obronnej. Główną rolę przewidzianą dla USA ma być działanie jako „zewewnętrzny stabilizator koalicji hegemonicznej w Azji”. Stany Zjednoczone planują raczej „odstraszyć, niż zmusić” Chiny do określonych działań.

Książka w polskim wydaniu nie posiada bibliografii ani indeksu. Monografia Colby'ego oferuje wgląd w sposoby myślenia amerykańskich elit w XXI wieku. Wizje te mają pewne słabości. Kluczową z nich jest jednowymiarowość i militaryzacja myślenia. Książka koncentruje się na kwestiach militarnych, zaniedbując liczne powiązania gospodarcze i technologiczne. Zaniedbanie to jest trudne do zrozumienia, gdyż sam autor właśnie od potencjału gospodarczego uzależnia potęgę militarną.

Kolejne prace na temat ryzyka militaryzacji współczesnej geopolityki pochodzą spod pióra Marka Galeottiego (Galeotti 2023), autora nieprzełożonego dotąd na język polski pojęcia *weaponizacji*. Odnosi się ono do wykorzystania zasobów niemilitarnych jako broni w relacjach między państwami. Galeotti zauważa, że współzależność stała się „polem bitwy”. Nowe powiązania między państwami sprawiają, że „wojna polityczna” w postaci sankcji, czy dezinformacji okazują się skuteczną metodą osłabiania rywala.

W przeciwieństwie do J. Mearsheimera Galeotti uważa, że westfalski system państw narodowych jest anomalią w historii świata. Twierdzi, że przez tysiąclecia władza była rozproszona pomiędzy różne podmioty cywilne, militarne i duchowne. Brytyjczyk jest tu bliższy ideom głoszącym nadejście „nowego średniowiecza”. Przykładem procesów zwiastujących tą erę są takie zjawiska jak: prywatyzacja bezpieczeństwa, embargo, używanie prawa dla własnych korzyści, piractwo, rozwój narzędzi soft power, dostęp do rynków finansowych, wzbudzanie strachu poprzez media, wykorzystanie leków, dziennikarzy,

zabójców, hakerów, szpiegów etc. Pojawienie się dziesiątek nowych podmiotów i narzędzi oddziaływania znacząco komplikuje analitykę geopolityczną. Książka Galeottiego jest nierówna. W drugiej połowie wywód autora robi się dość wybiórczy. Autor konceptualizuje weaponizację i ukazuje przykłady jej wykorzystania. Nie prowadzi to jednak do sformułowania nowych teorii, wskaźników, czy zasad.

Do ostatnich omówionych prac należą książki autorów, takich jak Peter Zeihan, Chris Miller i Ernest Scheyder. Zeihan pisze o możliwym schyłku globalizacji, który wynikałby z rezygnacji Stanów Zjednoczonych z zapewniania bezpieczeństwa dla światowego handlu (Zeihan 2023). To powojenne bezpieczeństwo szlaków handlowych pozwoliło światu na szybką specjalizację, dyfuzję technologii i wzrost gospodarczy. Autor pisze: „wykorzystuję sprawdzone narzędzie geopolityki i demografii do przewidywania przyszłości globalnych struktur gospodarczych” (Zeihan 2023: 15). Autor nie precyzuje jakie „narzędzia” ma na myśli, ale jego zainteresowanie wpływem historii gospodarczej na geopolitykę zasługuje na uwagę. Zeihan porusza kwestie powiązań transportu, energetyki, przemysłu i rolnictwa. Nie prowadzi go to wprawdzie do nowych pojęć, ani teorii, ale stanowi interesującą wskazówkę dla obserwatorów globalnych powiązań.

Chris Miller napisał książkę na temat rywalizacji technologicznej państw i korporacji o najnowsze procesory (Miller 2023). Miller wzorem D. Yergina metodycznie studiuje historię branży IT i przemysłu, wytwarzającego procesory. Wskazuje na nowy zasób, który pojawił się w grze mocarstw i ukazuje scenariusze polityki, które prowadziły do konfliktów. W przeciwieństwie do Millera praca Scheydera (Scheyder 2024) – pomimo interesującego tytułu – okazuje się luźno powiązanym zbiorem reportaży na temat firm i aktywistów, zajmujących się surowcami strategicznymi, takimi jak gaz łupkowy, lit, kobalt, czy metale ziem rzadkich. Autor omawia spory prawne firm wydobywczych i energetycznych w kontekście zmian ekologicznych. Pomimo, że autor jest uznanym dziennikarzem agencji Reuters jego książka jest chaotyczna i nie uwzględnia w dostatecznym stopniu problematyki międzynarodowej. Różni to ją od książek Yergina, gdzie pojedyncze biografie są raczej tłem dla dużych procesów międzynarodowych.

Wnioski

Po dokonaniu przeglądu, w niniejszej sekcji autor postara się odnieść do pytań badawczych. Jak w publikacjach popularnych definiowana jest geopolityka? Zazwyczaj nie jest definiowana wprost. Można wręcz odnieść wrażenie, że dla popularnych autorów geopolityka jest szyldem, pod którym opisuje się „spory o różne zasoby w różnych częściach świata”. Niechęć do klarownego definiowania pojęć jest jedną z cech dyskursu popularnego. Rezultaty przeglądu wskazują, że autorzy pełnią zwykle role informatorów i sygnalistów. To głównie proces wprowadzania do dyskursu nowych zagrożeń stanowi o wartości dodanej najnowszych prac z zakresu geopolityki popularnej.

Autorzy zwykle nie stosują żadnych sformalizowanych metod i nie problematyzują teorii. Skupiają się na ocenie „kto zyskał i kto stracił” w danej sytuacji. Wiele prac nie ma ambicji ustalania twierdzeń naukowych, chociaż liczni autorzy starają się wskazać jakiś

„produkt analityczny” i termin marketingowy tworzący wartość dodaną (*konektywność, weaponizacja, wojna psychologiczna, pułapka Tukidydesa*). Próbuje też opisać jakiś nowy czynnik modyfikujący grę państw o potęgę. Zwykle są to nowe technologie. W małym stopniu badane są „struktury geopolityczne” w przyjętym tu rozumieniu Saula Cohena.

Tabela 3. Zestawienie publikacji poddanych przeglądowi.

Publikacja	Problematyka
F. Zakaria, <i>Koniec hegemonii Ameryki</i>	wyjaśnia sukces państw Zachodu i reguły systemu jaki stworzony po II wojnie światowej
R. Kaplan, <i>Polityka wojowników</i>	ukazuje antyczne idee u podstaw realizmu politycznego
R. Kagan, <i>Powrót historii i koniec marzeń</i>	wprowadza w przyczyny sporu państw demokratycznych i autokratycznych.
G. Friedman, <i>Następne 100 lat</i>	stanowi próbę foresightu strategicznego z uwzględnieniem kwestii geografii i technologii.
D. Moisi, <i>Geopolityka emocji</i>	próba opisanie roli emocji w geopolityce
A. Brunet, J. P. Guichard, <i>Chiny światowym hegemonem?</i>	wyjaśnia znaczenie teorii merkantylizmu we współczesnej geopolityce
Z. Brzeziński, <i>Strategiczna wizja</i>	wyjaśnia liberalną strategię budowy ładu i ryzyka płynące z koncepcji świata wielobiegunowego
K. Mahbubani, <i>Wielka konwergencja. Azja, Zachód i logika jednego świata</i>	ukazuje proces doganiania Zachodu przez państwa nie-zachodnie.
D. Yergin, <i>Wielkie bitwy o światową gospodarkę</i>	ukazuje proces budowy światowej gospodarki przez mocarstwa zachodnie w XX wieku
T. Marshall, <i>Więźniowie geografii</i>	opisuje w jaki sposób geografia wpływa na możliwości decyzji politycznych i militarnych w różnych krajach
H. Kissinger, <i>Porządek światowy</i>	opisuje historię zachodniego ładu politycznego i wskazuje czynniki jego zmiany
P. Khanna, <i>Konektografia. Mapowanie przyszłości cywilizacji globalnej</i>	wprowadza ideę konektywności tj. strategię budowania powiązań infrastrukturalnych i ich konsekwencje
L. Freedman, <i>Przyszłość wojny</i>	omawia ogólnie warunki ewolucji sił zbrojnych
G. Allison, <i>Skazani na wojnę. Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tukidydesa?</i>	przedstawia możliwości utrzymania pokoju w okresie nasilającej się rywalizacji mocarstw
R. Latiff, <i>Wojna przyszłości</i>	wprowadza do nowych technologii militarnych
J. Mearsheimer, <i>Wielkie złudzenie</i>	wyjaśnia słabości liberalnych wizji ładu światowego i proponuje powrót do realizmu politycznego
Kai Fu Lee, <i>Inteligencja sztuczna, rewolucja prawdziwa</i>	wyjaśnia etapy i funkcje rozwoju sztucznej inteligencji z perspektywy rywalizacji USA – Chiny
P. Frankopan, <i>Nowe jedwabne szlaki. Teraźniejszość i przyszłość świata</i>	opisuje sukcesy „nowego jedwabnego szlaku”
R. Spalding, <i>Niewidzialna wojna</i>	wyjaśnia nowe niemilitarne strategie Chin na rzecz osłabienia Zachodu i budowania własnej potęgi
P. Khanna, <i>Przyszłość należy do Azji</i>	opisuje stosunki międzynarodowe z perspektywy Azji
N. Inkster, <i>Wielkie rozstanie</i>	opisuje rolę technologii w polityce budowy potęgi Chin
D. Yergin, <i>Nowa mapa. Jak energetyka zmienia geopolitykę</i>	wyjaśnia znaczenie surowców energetycznych dla rywalizacji geopolitycznej
T. Marshall, <i>Potęga geografii</i>	wskazuje na węzłowe państwa w geopolityce światowej
M. Leonard, <i>Wiek niepokoju</i>	ukazuje zagrożenia płynące ze współzależności

E. Colby, <i>Strategia wypierania. Amerykańska obrona w dobie konfliktu mocarstw</i>	opisuje strategię USA w Azji i jej znaczenie dla zaangażowania USA w innych regionach
C. Miller, <i>Wielka wojna o chipy. Jak USA i Chiny walczą o technologiczną dominację nad światem</i>	opisuje historię i uwarunkowania współczesnej rywalizacji technologicznej kluczowych mocarstw
P. Zeihan, <i>Koniec świata to dopiero początek. Scenariusz upadku globalizacji</i>	opisuje jak strategia USA przyczyniła się do pokoju i rozwoju gospodarki światowej po II wojnie światowej i jak ten porządek może ulec dekompozycji
M. Galeotti, <i>Wszystko jest wojną. Jak mocarstwa zrobiły z ciebie broń</i>	wyjaśnia jak powstają nowe narzędzia przemocy
R. Kaplan, <i>Tragizm polityki naszych czasów</i>	opisuje klasyczne cechy dobrych przywódców
E. Scheyder, <i>Wojna o minerały. Jak surowce strategiczne decydują o naszej przyszłości energetycznej</i>	opisuje spory lokalne wokół konsekwencji zmian klimatu

Źródło: opracowanie własne.

Atutami tych prac są płynność wyводу i zdolność do przekonania czytelnika o wpływie procesów globalnych na jego państwo. Procesy te pokazane są z szerokiej perspektywy. Cierpi na tym głębia wyводу i argumentacja. Wadami tych prac jest bowiem pobieżność i braki źródłowe. Czytelnik często skazany jest na autorytatywne opinie autora, który nie oferuje danych, ani źródeł, które pozwoliłyby ustalić stan faktyczny.

Paradoksalnie, pomimo popularnego charakteru omawianych prac, ich wadą jest zazwyczaj duży rozmiar, często sięgający 400 stron i więcej. Tematyka geopolityki jest wdzięcznym tematem refleksji dla niespecjalistów, gdyż nie kieruje się takimi rygorami jak piśmiennictwo z obszaru na przykład biologii, czy fizyki. Z jednej strony ułatwia to ekspansję literatury popularnej, a z drugiej tworzy ryzyko promowania wiedzy niesprawdzonej, opartej na opiniach, a nie na faktach.

Podsumowanie

Większość omówionych w przeglądzie prac spełnia ogólną definicję analizy geopolitycznej. Dominującym tematem wskazanych publikacji jest rywalizacja mocarstw. Dominuje państwowy poziom analizy, ale zauważalne jest uwzględnianie procesów transnarodowych, przenikających granice państw. W ten sposób autorzy przedstawiają choćby rozwój nowych technologii (procesory, sztuczna inteligencja, cyberprzestrzeń, drony) i powiązań infrastrukturalnych (transport, energetyka). Relatywnie mniejszym zainteresowaniem cieszą się struktury geopolityczne, które służą autorom głównie do opisu lokalizacji państw lub wyjaśniania warunków handlu.

Zauważalne jest skupienie się autorów na tematyce bezpieczeństwa i gospodarki. Tym, co zwykle łączy oba te tematy jest rosnąca rola nowych technologii. Często to właśnie one są postrzegane jako czynniki zmiany w geopolityce danego regionu. Maleje znaczenie rozważań politologicznych. Pomimo profilu wykształcenia omawianych autorów, zainteresowania władzą i procesami wywierania wpływu niewielu decyduje się opisywać procesy decyzyjne, regulacje, czy debaty polityczne.

Twórcy z obszaru geopolityki popularnej często wybierają rolę intelektualistów publicznych i dążą do sygnalizowania, ostrzegania, czy prognozowania różnych zjawisk. Wielu z nich staje się konsultantami w polityce, dużych firmach i koncernach medialnych. Publikacja popularnych książek z zakresu geopolityki ma w tym zakresie duże znaczenie dla portfolio i statusu eksperckiego ich autorów. Analityka geopolityczna staje się coraz szerszym sektorem zarządzania wiedzą, czego sygnałem jest choćby rozwój geopolitycznych kanałów informacyjnych i mediów społecznościowych. Wszystkie te procesy są wyzwaniem dla geopolityki akademickiej. Temat ten zasługuje jednak na osobne opracowanie.

Bibliografia

Agnew, John. 1994. "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory". *Review of International Political Economy* 1, 1, March 1994: 53-80.

Agnew, John. 1998. *Geopolitics. Re-visioning World Politics*. London & New York: Routledge,

Allison, Graham. 2018. *Skazani na wojnę? Czy Ameryka i Chiny unikną Pułapki Tukidydesa?* Bielsko-Biała: Pascal.

Brunet, Antoine, Guichard, Jean Paul. 2011. *Chiny światowym hegemonem? Imperializm ekonomiczny Państwa Środka*. Warszawa: Studio Emka.

Brzeziński, Zbigniew. 2013. *Strategiczna wizja: Ameryka a kryzys globalnej potęgi*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Cohen, Saul. 2014. *Geopolitics. The Geography of International Relations*. Lanham – Boulder – New York – London: Rowman & Littlefield Publishing.

Colby, Elbridge. 2023. *Strategia wypierania. Amerykańska obrona w dobie konfliktu mocarstw*. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.

Frankopan, Peter. 2018. *Jedwabne szlaki. Nowa historia świata*. Warszawa: WAB.

Frankopan, Peter. 2018. *Nowe jedwabne szlaki. Teraźniejszość i przyszłość świata*. Warszawa: WAB.

Freedman, Lawrence. 2018. *Przyszła wojna*. Warszawa: Bellona.

Friedman, George. 2009. *Następne 100 lat. Prognoza na XXI wiek*. Poznań: Zysk i S-ka.

Galeotti, Mark. 2023. *Wszystko jest wojną. Jak mocarstwa zrobiły z ciebie broń*. Kraków: Znak.

Inkster, Nigel. 2022. *Wielkie rozstanie. Rywalizacja Chin i Stanów Zjednoczonych Ameryki o dominację technologiczną*. Poznań: Colorful Media Books.

Kagan, Robert. 2009. *Powrót historii i koniec marzeń*. Poznań: Rebis.

Kaplan, Robert. 2008. *Polityka wojowników. Dlaczego przywództwo potrzebuje pogańskich wartości*. Elbląg: Sprawy Polityczne.

Kaplan, Robert. 2023. *Tragizm polityki naszych czasów. Strach, fatum i brzemię władzy*. Warszawa: Prześwity.

Kelly, Phil. 2006. "A Critique of Critical Geopolitics". *Geopolitics* 11: 24-53.

- Khanna, Parag. 2020. *Przyszłość należy do Azji. Globalny porządek w XXI stuleciu*. Wrocław: Wektory.
- Khanna, Parag. 2022. *Konektografia. Mapowanie przyszłości cywilizacji globalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Nowej Konfederacji.
- Kissiner, Henry. 2016. *Porządek światowy*. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.
- Latiff, Richard. 2018. *Wojna przyszłości. W obliczu nowego globalnego pola bitwy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lee, Kai Fu. 2019. *Inteligencja sztuczna, rewolucja prawdziwa. Chiny, USA i przyszłość świata*. Poznań: Media Rodzina.
- Leonard, Mark. 2022. *Wiek nie-pokoju. Współzależność jako źródło konfliktu*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Lewandowski, Piotr. 2024. „Suwerenność technologiczna - teoretyczna i analityczna konceptualizacja pojęcia w obszarze badań społecznych”. *Politeja* 21, 3 (90): 215-236.
- Macała, Jarosław. 2022. „Podejście holistyczne. Geopolityka popularna 3.0 w koncepcji Daniela Bosa”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K*, 29, 1: 7-20.
- Mahbubani, Kishore. 2013. *Wielka konwergencja. Zachód, Azja i logika jednego świata*. Warszawa: Kurhaus Publishing.
- Marshall, Tim. 2017. *Więźniowie geografii, czyli wszystko co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Marshall, Tim. 2021. *Potęga geografii, czyli jak będzie wyglądał w przyszłości nasz świat*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Mearsheimer, John. 2021. *Wielkie złudzenie. Liberalne marzenia a rzeczywistość międzynarodowa*. Kraków – Warszawa: Wydawnictwo Nowej Konfederacji – Wydawnictwo Universitas.
- Miller, Chris. 2023. *Wielka wojna o chipy. Jak USA i Chiny walczą o technologiczną dominację nad światem*. Warszawa: Prześwity.
- Moczulski, Leszek. 2007. *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*. Warszawa: Bellona.
- Moisi, Dominique. 2012. *Geopolityka emocji. Jak kultury strachu, upokorzenia, nadziei przeobrażają świat*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Morawski, Witold. 2000. *Informator metodologiczny do ćwiczeń z historii gospodarczej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Ó Tuathail, Geraoid. 1999. “Understanding critical geopolitics: Geopolitics and risk society”. *Journal of Strategic Studies* 22, 2-3: 107-124.
- Scheyder, Ernest. 2024. *Wojna o minerały. Jak surowce strategiczne decydują o naszej przyszłości energetycznej*. Warszawa: Prześwity.
- Spalding, Robert. 2019. *Niewidzialna wojna. Jak Chiny w biały dzień przejęły wolny Zachód*. Warszawa: Jeden Świat.
- Spalding, Robert. 2022. *Wojna bez zasad. Chiński plan dominacji nad światem*. Warszawa: Zona Zero.

Wach, Krzysztof. 2025. *Ekonomia międzynarodowa: pojęcie, obszary i metody badawcze*, [w:] *Słownik Społeczny, t. XIV, Ekonomia międzynarodowa*. Kraków: Uniwersytet Ignatianum: 13-33.

Yergin, Daniel. 2014. *Wielkie bitwy o światową gospodarkę*. Warszawa: Kurhaus Publishing.

Yergin, Daniel. 2021. *Nowa mapa. Jak energetyka zmienia geopolitykę*. Katowice: Sonia Draga.

Zakaria, Fareed. 2009. *Koniec hegemonii Ameryki*. Warszawa: Nadir Media Lazar.

Zeihan, Peter. 2023. *Koniec świata to dopiero początek. Scenariusz upadku globalizacji*. Poznań: Zysk i S-ka.